

ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Орешикіова І.

Національний університет «Львівська політехніка»
Інститут комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Кафедра прикладної лінгвістики
oreshnikovai.2001@gmail.com

Науковий керівник – *Наконечна Г. В.*, к. ф. н., доц., доцент кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»

Останнім часом значно посилились соціальні рухи в країні, особливо за права жінок. Це одна із причин, чому помітне частіше використання фемінітивів.

Фемінітиви властиві українській мові як системі, їх уживання закономірне. Це не данина моді, як часто вважають. Насправді, вони мають давню традицію, широко вживаються в усному мовленні, а в архівних текстах до 30-х років минулого століття можна часто натрапити на них навіть в офіційних звітах [2].

Сьогодні, на жаль, іноді й самі жінки не хочуть, щоб про них говорили з використанням фемінітивів. Буває така суб'єктивна реакція: коли жінку називають іменником чоловічого роду (наприклад, *директор*) – це ніби їй «підіймає» до рівня чоловіка, а називання фемінітивом (*директорка*) – наче залишає на тому ж, нижчому, рівні. Навіть попри те, що академічний тлумачний словник української мови фіксує обидва слова. Це підсвідома реакція на тисячолітній патріархат, в якому все жіноче вважали другорядним, менш вартісним, гіршим, а все чоловіче, навпаки, кращим і престижним [2].

Деякі фемінітиви звучать «грубо», наприклад *«біоенергетичка»*, або кумедно – *«містичка»*. Проте українська мова надзвичайно ресурсна і гнучка, тому дає змогу легко долати складні ситуації. Наприклад, замість суфікса *-ичк-*, який часто не є нейтральним, додає фамільярного чи й зневажливого значення (*фізичка, біологічка*), чи якщо важко одразу знайти вдалу милозвучну форму, можна висловитись в інший спосіб: *«фахівчиня / спеціалістка з біоенергетики»*, замість *«біоенергетичка»*. Іноді допомагають іншомовні слова: *«амбасадорка»*, скажімо, замість *«посолка»* від *«посол»*.

Загалом в українській мові є понад 13 суфіксів, які можуть утворювати іменники – назви осіб жіночої статі. Серед них найпродуктивнішими є суфікси *-к-* (*учителька, директорка, лідерка, винищувачка*), *-иц-* (*урядовиця, авантюрниця, очільниця*), *-ин-* (*філологиня*,

філософіня, своякиня), -ес- (*агентеса, адвокатеса, критикеса*), меншою мірою -ис- (*актриса, редактриса*). До речі, деякі суфікси можуть утворювати варіанти фемінітивів з однаковим лексичним значенням: *мовознавиця і мовознавчиня, чемпіонка і чемпіонеса, водійка і водійчиня*.

Є суфікси -ш-, -их-, які, утворюючи фемінітиви, вносять до лексичного значення слова додатковий компонент. Тож *«генеральша»* – це не жінка на генеральській посаді, а дружина генерала, *«директорша»* – дружина директора. А слова *«повариха», «ткачиха»* (дружина ткача) часто набувають і зневажливого відтінку (порівняймо з нейтральними *«кухарка», «ткаля»*).

Щодо логіки, за якою обирають суфікс, то передусім спрацьовує не значення слова. Більше впливає корінь – з якої мови він прийшов, на який звук закінчується, чи діють правила щодо чергування приголосних у процесі додавання суфіксів. Хоча вже можна говорити й про семантичну тенденцію – використання суфікса -ин- для творення назв жінок за діяльністю в науковій сфері: *філологиня, історикиня, фізикиня*. Хоча *«етнографиня»* – не дуже сприймають через оте *«графиня»* на кінці [2].

Становлення сучасної української літературної мови тісно пов'язане з постаттю Тараса Шевченка. Його творчість стала важливою для закладення її нових норм, подальшого збагачення і вдосконалення. При цьому видатний український поет і письменник широко використовував староукраїнські фемінітиви: як книжні, так і розмовні. Про це є окремі філологічні дослідження. Нижче наводимо деякі назви жінок за станом, а також за робочою діяльністю у творах Тараса Шевченка: *царівна, гетьманша, полковниця, дякониця, копитанша, генеральша, попівна, гусарка, сотничка, титарівна, превосходительна, крамарівна, пряха, швачка, натурщиця, артистка, ключниця, знахурка, орандарка, шинкарка, перекупка, світилка* тощо.

Звісно, не лише Тарас Шевченко застосовував різноманітні фемінітиви у ХІХ столітті. «Ой дай, *орандарко*, / Да горілочки кварти», – знаходимо в Павла Чубинського. На зламі ХІХ–ХХ століть відбувається і створення низки нових фемінітивів, похідних від іншомовних слів. У Лесі Українки можна простежити фактично тотожну сучасним феміністкам норму паралельного вживання маскулінітивів та фемінітивів у мові, а не намагання маскулінітивами описати досвід усіх людей. «Наші критики ставлять в одну лінію і поетів, і поетес, і

літераторів, і літераторок; не знаю, як хто, а я не раз казала їм за це спасибі», – у цьому випадку видатна письменниця і поетеса схвально відгукнулася про тих тогочасних прогресивних чоловіків, які в літературному аналізі не оминали увагою і творчості жінок. Словники української мови 1900-их – 1930-их років були багатими на фемінітиви, які описували професійну діяльність та стану належність жінок. Так, у словнику Бориса Грінченка (1907–1909 рр.) знаходимо такі слова, як *дончиця* (донська козачка), *лікарка*, *комірниця* (*квартирантка*). Словник Дмитра Яворницького (1920 р.) містить такі слова, як, наприклад, *домовласниця*, *колежанка*. У словнику Агатангела Кримського (1924–1932 рр.) читаємо слова *професорка*, *заступниця*, *викладачка* і навіть *державниця*, *заставниця* та *владниця* [2].

Цікаво, що за часів незалежної України відбулося відродження традиції вживати фемінітиви, при цьому деякі їхні традиційні форми забуто, а натомість прийнято інші. Зокрема, у тому ж таки словнику Агатангела Кримського є фемінітив *виборниця*. Тепер же ми вживаємо *виборчиня*. А от, наприклад, такі поширені фемінітиви 1920-х–1930-х років, як *членкиня*, *белетристка* (пізніше замінене на напівмаскулінітив *жінка-прозаїк*) були без змін відтворені в Україні у 2000-их роках [1].

Відомий мовознавець та церковний діяч Іван Огієнко вважав, що «наша мова витворила паристі форми для назв істот: *чоловічі й жіночі, напр., учитель – учителька, професор – професорка, гість – гостя, друг – другиня, учень – учениця*» [1].

Література

1. Лишка Я. Фемінітиви в українській мові: запозичені неологізми, чи традиційні словотвірні форми? URL: <http://amnesty.org.ua/blogs/feminivity> (дата звернення 25.03.2019).

2. Фемінітиви – не данина моді, вони властиві українській мові як системі: [інтерв'ю з кандидаткою філологічних наук О. Малаховою / записала І. Керст]. URL: <https://woto.ua/olena-malahova/> (дата звернення 25.03.2019).